

Al bien amitg sils 70

Vic Hendry, il Tuatschin a Schaffusa ed a Sedrun, ha 70. Ton sco negin dess al giubilar siat decennis a dies, vesend quei um plein veta; cun tons plans d'in ideal nuntschuncanabel e che pren aunc taluisa art e part da quei che capeta el mund romontsch ed autro. Sto esser che scriver mantegn giuven ed era vescals. La prestaziun dapi decennis ei considerabla. Vic Hendry indubitablamein denter nos pli activs e productivs scribents. Quei stoi jeu nuota punctuar pli da num. Ins detti mo in sguard en questa adressa gratulatoria dalla Gasetta Romontscha. Mintgin dils contribuents metta – cun raschun – auters accents. Ed els tucan bein la noda – ton en extensiu sco en lur aviartadad. Jeu sai ch'il giubilar po maneivel vertir quei. La veta ha tuttavia nuota mo puppergnau el. Vic Hendry vesa denton co ins pren notizia da sia braha ed emprova da mesirar e classificar el restontamein. Da tut resorta verdeivlamein ina facetta u pliras da quei che fa ora sia prestaziun e l'essenza da quella. Tier Vic Hendry ei daveras s'emplunau massa. El astgass maneivel ruassar sin las arbagias. Mo gliez capeta strusch – ed jeu less era nuota recumandar.

Vic Hendry sa buca mirar egl arcun mo sin numerusas ovras litteraras en in stil tut aparti e nonconfundibel. Ual cun ton dun ed ardiment eis el era sedistinguius sco publicist. Igl autur arrivau ha maina teniu ei per sut sia honor da far il corespondent e cronist. Ed jeu creiel strusch ch'el hagi inagada dau canaster, cu zatgi ha tratg ad el per la mongia, dumandond per la menziun publica. Aschia eis el seregurdaus ella pressa romontscha da giubilar, da defuncts, dad occurrenz, fiastas e sentupadas. Secapescha che Tujetsch – sia Val per propi – ha profitau il pli da num – mo era auters. Sia emigraziun a Schaffusa ha tschuncanau buca per iota l'amur-patria, anzi intensivau quella. Ils retuorns e las dimoras pli liungas en Tujetsch ein stai frequents. Sia collaboraziun vid il Cudisch da Tujetsch ei il mussament che Vic ei emigraus mo geograficamein, mo maina mentalmein. Ses contuatschins han tutta raschun da saver grau a quei fetg attaschau, fideivel e da perdetga genuina.

Vic Hendry ha adina dau aigra cu el ei vegnius dumandaus – ni meglier detg supplicaus – da contribuir per la Gasetta Romontscha ed il Calender Romontsch. Ed el ha empleniu numerusas artgas e nundumbrevilas paginas cun da quei sur dils nos e dil nies. Ses manuscrets ein senza macla e l'illustraziun eccellente. Era sco publicist ha el acquistau in plaz denter ils megliers. Igl ei levgera pil redactur dad haver era tals scripturs denter ses correspondents.

Miu Dieus paghi agl amitg giubilar per tut sustegn e bia capientscha ei sincers e mes auguris vegnan perquei da cor.

Giusep Capaul

Il scribent Vic Hendry cumplenescha ils 70

La via dil «maunsut» als «sumfils»

Ein ils dus plaids dil tetel «maunsut» e «sumfil» dus tiarms-clav en la prosa da Vic Hendry? Quei stuess ins cumprovar pli da manedel. A mintga cass ein els frequents e cun quei buca senza muntada.

Il giubilar tuorna savens anavos cul patratg els encardens dils da «maunsut» u dils «Maunsuters». Els seniasters dils uauls stgirs che cuarclan las cavorgias e lur misteris e sestendan viado encunter Stagias, onsum culla siluetta dil Muraun e cun las cornas dil Caschleglia. Tgei differenza da quels contuorns cun la niuadad scarnida dil Tujetsch su! Quei mund ha formau il carstgaun viv, spert, precipitau, entusiasmau, pensiv, aviarts per mintga misteri dalla natira, mo ordvart vulnerabels. In da quels dils uclauns ch'ils da vitg dostan dalla cuminonza gronda e che ston ir lur sendas, meingsart stentusas. Ei para a mi ch'el tscherchi savens la comunicaziun cun sesez ni lu el rin dils pegns e triembels. La via dil maunsut als sumfils, era quella litterara, va mo ruc a ruc, tras las stretgas e fauldadas digl agen jeu, tier Vic Hendry zaco adina periclitau, en scumbegl ed en in stadi latent da malaveta.

San ins considerar l'expressiun litterara sco in'emprova da metter en ballontscha sesez e si'olma, sco ina specia da terapia, ni cun plaids meins riscus, sco ina moda e maniera da realisar ed anflar adina meglier sesez? Per saver suandar ils fastitgs da Hendry scosauda duvvas ei spazi. En quest liug secudent jeu cun in per observaziuns e regurdientschas.

Cu sun jeu daus igl emprem sin texts da Vic Hendry? Carteivel el «Pelegrin» dils onns 51, nua ch'il «Starler pign sin Puzas» cumpareva en successiuns. Quei raquent ha in rom: Riva, in inschignier ord las muntognas, setratgs ella bassa e vegnius si da tgau ed en cundiziun, vegn surpris sin finiastra d'in accident d'autos. In buobet schai sdernaus sin via. Siu patratg - pil lectur ina viulta empau anetga - ei scochemai allertaus: «Ei il mat forsa in da ses cuolms!» Era el sin via sco quei ch'el fuva staus antruras, haveva el stuiu far la mangla sco el, cu el fuva paster pign sin Puzas? Il destin dil buobet sin via

svanescha ella patarla dalla gliued e fa plaz alla regurdientscha digl inschignier, igl um respectau e beinstont. Mo tochen ch'ei fuva vegniu aschilunsch fuva la veta buca stada quella dall'idilla dil pasteret da Murillo che pendeva en sia stiva.

Jeu in giuvenot da Trun, che havevel magliau giu Turitg la sabientscha e fatg mia l'estetica da Croce, respectiv quella pli instinctiva ed intuitiva da Bezzola, havevel breigia cun quellas midadas anetgas dad emeziuns e clima, cun ils scomis bruscs denter realitad e criudad e muments loms e lirics. Mo zaco captivava mei la temprada dil lungatg, ina abuldonza che jeu savevel aunc buca metter a post. La scola sursilvana, Giachen Michel Nay, Sep Mudest Nay, siu scolast, ed il miez Tarleper Gugliem Gadola miravan a Vic sur la schuiala neu. E dasperas fuva era il lungatg dils Maunsuters presents, lu aunc strusch mulestai da num d'influenzas d'anoviars.

Sis onns pli tard publichescha Gion Deplazes el Tschespet igl emprem cudisch da Hendry cul tetel «Tia veglia daventi». En quella raccolta da raquens s'inquadra era il «Starler pign», quella gada sut la tezla pli palpabla «Sievi va cun la brocca». Il redactur fuva cumpatg dil meini ch'ins stuessi far empau ricetta cun quei lungatg. Gia da gust en las preparativas pil Vocabulari sursilvan, hai jeu lu procurau per in glossari. Suentar ils Tschespets da G.M. Nay e G.C. Muoth fuva ei la tiarza gada ch'ins quintava da stuer far in tal sforz.

Pér ils davos onns hai jeu fatg persenn che Hendry s'auda buca mo denter quels biars scribents che han nutriu nies lungatg e nos vocabularis. Tenor mia giudicar eis el era quel che drova ils manuals il pli stedi. Ei dat plaids e locuziuns singularissimas els vocabularis che cumparan tuttenina tier Hendry en contexts e dattan l'impressiun che quei seigi muneida cumina. Ils vocabularis ein pils ins fontaunas, pils auters vallàs da pitgiras. Il mund ei fatgs aschia.

Secapescha: Plaids e locuziuns, quei ei tut bi ed endretg, mo la finala dependa il messadi litterar da biars auters elements che ston concuorer ensemen ch'ei detti in bugl en patratg, sentiment e tonalitat.

Tochen la fin dalla Secunda uiera fuvan nus Sursilvans bubrentai ed impregnai da historia e da caussas nossas senza grondas perspectivas. Era l'expressiun litterara resenteva da quei, cun excepziuns.

Tschadila deva ei emprovas da vegnir orasut. Era Hendry emprova da sefar libers. El vegn sill'idea da sedumandar, schebein la figura da siu convaller Pieder de Pultengia, seigi veramein quella ch'ei vegnida inculcada a nus: Il politicher ed avat suveran e perspicaci, il fundatur dalla Ligia Grischa e dall'entschatta d'in svilup dermocratic. Ni eis el plitost staus il carstgaun plein dubis vid sia clamada, alla tscherca da sesez e nuotzun in vut historic fafg e finiu. Sco «lector» dalla Fontaniva hai jeu giu caschun da persequitar las stentas da Vic Hendry dad unir en la persuna fictiva da Pultengia in bionton da sia temprada emeziunala, fagend ordlunder in'aventura dall'olma alla tscherca da sesezza che cuntrasta cun ils schabetgs historics che secomian en roda. Ch'il «Pultengia» seigi gartegiaus, miez reussius u schizun sbagliaus, ludeivels auncallura il sforz da humanisar quella figura e leutras era il patratg e sentiment dil lectur.

Per mia part stos jeu dir che jeu apprezzeschel pli fetg, cu Vic Hendry lai la historia e tegn cul sempel raquent, naschius e vivius en ed orda sia atgna experientscha. Jeu patratgel per semeglia vid quei cuort schatg «Damaun marvegl mein nus tiel prer» en «Passidas». Dil tetel naven va'i tut alla grada viaden el raquent cun quella sintaxa e zaccuossas, lapidara, che mo zatgi capescha che ha giu pli u meins las medemas experientschas, ch'ei staus, sco el cass vertent, sut la cumina dil «Salva ti'olma!».

Bernard von Arx, che ha translatau quei toc en «Grenzgänge», ha matei fatg la curontina. El cuntscha ed empunescha dretg e seniester, sco sch'el stuess misclar quella prosa per megliera capientscha dil lectur tudestg.

Stuer levar avon che dis pervia dall'olma, prender neunavon la scarsola verda, ir culla mumma silla via schelada sc'in fier tocca Rein e da leu dalla crestatscha si tochen s. Vigeli, gliez fuva - ins s'imagescha tgunsch – la vera sgarschur. Cheu vess ei gnanc duvrau il maletg digl um sin malmort sur il letg, al qual ils demunis devan suren, stargend dil chezer vid ils surponns.

Aschia daventava la scursalada giu els uffiarms dallas Cavorgias e si dallas raveras, in pign inferno «tuatschin», in spazi per las aggressiuns. Cun schar ir la scarsola senza frenar, schar rambotlar ella sco la sintaxa dil raquent, far snuezi alla mumma, a quei idol dominant ed esser da suffrientscha tgeua e nunballuconta. Cun ina tala «sontgadad», che patratga ed agescha tut tenor las pli suenter caussas, sto in buob els onns da schit haver breigia. La via dad ir tiel prer ei ord sia vesta buc outra che quella schetga e lungurusa dad ir per ruschnauns vin zona da nuorsas ni da far si flucs. Il malruaus e cumbat el giuven ei evidents. Mo zaco vegn el – beincapiu el text – a frida mo mesas cun quella tenuta rebella. E siu mal ston las metafras surprender, maletgs che vulan far capeivel en tgei schischuri che si'olma ei. Gnanc igl ir a frusta culla scarsola, e cheutras il mal effectiv ch'el caschuna alla mumma, mumentan patratgs pli ruschaneivels e humans. Da ricla gnanc da tschintschar. La mumma quescha. Havess ella silmeins sevilau! Il giavel ei buca ella scarsola verda. Igl ei buca quel dalla cassacca verda «cun sia buis gri-scha che setta tras il stgir dalla notg». El ei en nusezs. Aschia van ils penitents si s. Vigeli empau sco ils schetgs sin pantun, senza midar da num lur natira, e fan capeivlamein mo mal lur devoziun. La fatscha leda,

sereina e biala dalla mumma cuntrasta cun la sia ch'ei restada engurgnida e dira. La scursalada la damaun viers mesa las quater ha valiu nuot. Nuot? Moralmein pauc, mo pigl auter eis ella en bia graus in eveniment revelont.

Il lectur ha sentiù: Ei dat da tuttas sorts da relevar e fastisar ella prosa da Hendry. Mo ei ha num calar. Igl um e scribent, disaus sco el di sez da tschintschar pauc e da tener culla cuscheivladad, ha stuiu incurir vias da s'exprimer. El ei e resta – era sco tschels dian – in «aparti», e quei era denter ils narraturs sursilvans e romontschs. El «penduleschi», el mondi empau ensi ed empau engiu, dat el d'entellir zanua per far capir siu dilemma denter il marcau, il mund dadora, e sia tiara, il mund dadens. Cheu vegn endamen a mi la détga digl fester u «miejjester» che vegneva stedi mintg'onn tier la fontauna dad aur ella greppa giusut la caplutta da s. Leci a Cavorgia. Onns ora era el vegnius ed emplenava mintgamai ina butteglia aur che duvrava in entir onn da vegnir plena e metteva scochemai sut in'otra. In onn ha el detg als Tuatschins: Ussa seigi el rehs avunda e vegn buca pli. Lein sperar che la butteglia da s. Leci, la butteglia dil scribent pendular Vic Hendry seigi aunc ditg buca plena. Ils sumfils, aschi bials e tarlischonts sco els ein, pon spitgar!

Alexi Decurtins

Vic Hendry e sia lirica

Ussa stei nuot auter! Tgei ch'ei dat buca tut oz ella litteratura romontscha! Tals sproposits vegnan quels e tschels a ver fatg, cura ch'ei han viu ch'il Vic Hendry publichescha per l'emprema ga, cuort avon ch'el passi la sava dils 70, poesias liricas. Ina entira roscha da quellas «tschittettas», audel jeu el a riend, en tut ver 80 e quei sut il tetel «Paun cucu».

Entschiet denter 15 e 20 onns a far poesias han biars, mo paucs han continuau sur ils trenta. Da quels ch'entscheivan pér cura ch'ei s'avischinan alla sava dils 70, gliez dat ei franc mo sapocu in, sch'ei dat insumma.

Ei constat che Hendry ha mai publicau poesias tochen ussa. Ch'el ei denton vegnius bitschhaus dalla musa lirica gia cun vegn, gliez muossa sia prosa dall'entschatta el «Pelegrin» ed oravontut ses emprems raquens, publicai 1957 en «Nies Tschespet» 36. Il lungatg dils 4 raquens sut il tetel «Tia veglia daventi» ei purtaus trasatras da maletgs, da noziuns e d'ina tenuta lirica, surtut l'emprema raquintaziun «Sco il Segner vul». Ella entscheiva culs plaid: «Jeu fuvel aunc in studentetgel cun buc in rap en sac:» Il Marcus seregorda suenter onns co el mava cun siu bab sillas Zonas a perver ed a laghegiar ora uolps. Il bab fuva grev malsau e saveva ch'el stoppi prest murir. Mo era il fegl sa co ei stat cun bab; ed el pren las admoniziuns dil bab per siu davos comiau. Mintgin sa bein avunda co ei stat e mintgin zuppenta. Il raquent mira anavos, ei ina regurdientscha dil comiau. Ina tipica situaziun lirica. Mo era la prosa ei tut in tener da maletgs e metafras liricas sco las flurs sillas pastiras e per ils praus da Tujetsch entuorn la fin da zercladur. Maletgs cun alas che sesaulzan ord miez il fein e portan autur e lectur sur la dira realitad dad ina tiara buttanusa. Aschia per semeglia: «A quei stoda d'in Stoffel fuva ei reussiu lezza sera da teisser ina reit d'amur, e la Seppa giuvna sco ella fuva, ei ida el clauder cun bratscha aviarta.» (NT, pagina 5).

Ni la descripziun dil bab: «Bab stat puspei en dies, e la glina, sguscha sco da far taschits sur siu frunt. Cheu eis el, miu bab, in um dils onns, sfraccaus a mun dalla lavur e dals panzieris per ses endisch affons.» (NT, pagina 15). Ni il raquent dil bab sur da sia emprema amur: «Nus fuvan s'empermess, spus e spusa, e nossa barca s'undegiava cun canzuns sillas auas della veta. In di ha l'alva priu mia spusa per in manut ed ei sgulada siviers igl azur. Marcus, Marcus, miu cor ei staus in amen eri.» (NT, pagina 23).

Zugliai en poesia ein savens era ils cussegls ch'il bab dat al giuvenot sco: «Sas, sch'il crieu della malvuglientscha volva las travs egl intern de tiu pèz, mieran las meglieras semenzas.» (NT, pagina 26). Ed aschia ptesapauc va ei vinavon.

Aschia eisi stau ils 1957 en siu emprem Tschespet «Sco il Segner vul». Il redatur da lezzas uras presenta era l'ovra denter auter sco suonda: «Sco Guglielm Gadola s'avischina el fetg al lungatg popular ed arva arcun e barcun alla buna expressiun tuatschina. L'attaschadadad al mund pign e fleivel sco l'exprimida retscherea stilistica tradescha il scolar da S.M. Nay. Sia prosa ei de tempra lirica. De quei dattan perdetga ton la preponderonta eglia el vargau sco ils biars motifs lirics.» (NT, pagina XIII s).

Ins vess saviu spitgar sco proxim cudisch ina rimnada da poesias. Mo quei ei tutavia buca stau il cass. Bein veva el schau sentir ch'el hagi era fatg poesias, untgeschi denton a ritmus e rema, gie el tscherchi plitost de «sponder empau poesia ella prosa e de schar il far poesias als auters.» (NT, pagina XIV).

Enstagl da far e publicar poesias presenta Vic Hendry 4 onns pli tard siu emprem roman «Spendra nus dal mal» (NT 40, 1961).

En quels quater onns fuva Hendry sebens cun tutta forza en bratsch alla prosa e veva scret in roman dad ina famiglia sursilvana. Lucia, ina mesa orfna, vegn stuschada da sia madre e sia mesa sora ord casa e patria. Ella fa sias nauschas experiencias el marcau en bratsch ad in scroc. Ina greva malsogna sforza ella

da turnar a Garveras, nua ch'ella daventa la tgirunza en in asil da vegls. Al cuntegn dir e dolorus s'adattescha era il stil. Las flurs lyricas dallas empremas raquintaziuns ein svanidas ed il redactor dil Tschespet sesenta enclinaus da presentar e comparegliar cuntegn e fuorma dils dus Tschespets differents.

«Tia veglia daventi» e «Spendra nus dal mal» ein duas supplicas ord il paternies, driziadas a nies Bab etern. Pura casualidad? «Tia veglia daventi» ei screts cun l'egliada anavos sil bien temps vegl, ei denton concepius el clar della damaun cun tutta speronza ella glisch envidada sin ils sumfils dil di vegnent e paradescha tut in tener cun flurs lyricas. «Spendra nus dal mal» ei naschius encunter sera, suenter ch'il di ha passau igl ault, cu las umbrivas creschan en las vals e sestendan dallas plauncas siadora. El ei tenius en in stil cuort, savens dir ed elliptic conform al cuntegn, senza flurs della lirica, mobein ei plitost ornaus cun fretgs peters ed amars: laussas e pumacaura.» (NT, 40, pagina VI).

Il temps dalla lirica pareva vargaus e satraus ... tochen alla sava dils 70. Cheu sto in buf permavaun dil giubilar ver scarsau naven la tschendra e schau fladar la burnida. Cheu compara sco bufatga sorpresa in tom da poesias «Paun cucu». Tiarms e perdetgas en ritmus culont senza rema da muments e sentiments d'ina veta entira naven dil paster pign che gudeva il Paun cucu.

Paun cucu

miracla spel trutg
sclarida dil blau
che deriva dil tschiel
fegl dil treifegl
sil fustitg satel
vischin e parent –
spisgentas il boller
cun combas utschi
che manezza e siua
da cuorer suenter
in cavrer cauras. (Paun cucu 25)

da cheu tonscha igl artg als segns da giuventetgna en:

En canorta

entirs grius
e lahergnadas cuminas
la bubronda promova
ch'els stattan
datier –
tondanavon
ch'els van en fanzegna
e dian si grossas
e rian per forza
tut agradora (Paun cucu 111)

ed igl atun s'annunzia gia per

Sontga Frena

il sulegl ed ils cuolms
vegnan a bass
e stattan datier;
els baguos urdeschan
falians las teilas d'argien,
ferton che la sibilla
sefatschenta cul chic
e metta ora las hartas
ed insista ferm
che la stad semantegni
sch'ella fetschi da stgir
bibi cun la glina (Paun cucu 29)

Las notgs vegnan liungas e grevs il suffragi en «L'ura dils lufs» (125) tochen alla risteina. «La carga ei fatga» (153) ed alla damonda finala dil valzen dalla lirica en «Mias poesias» (181)

.....
vonzeivi
podà in
pauper sbittau
che pren si
e tegn
silmeins ina
en salv (Paun cucu 181)

Ei sa cheu buca setractor dad entrar en las singulas poesias, essend ch'il poet lyric e redactor dil DRS, dr. F. Giger fa quei en moda exemplarica cun la poesia «Maset blau».

G. Deplazes

Maset blau

osum la greppa
ed entamiez las coclas
dil suitg, maset
a mi aunc pli cars
che la tuargia forza
giufuns la miola –
cul capetsch clar
da calamandrin
s'ei stau nunpusseivel
da setener zuppau;
daferton
che ti has clamau
sun jeu sefatgs si

(Vic Hendry, Paun cucu)

«E caussas maneclas han mischlos misterius», di Vic Hendry en ina da sias poesias el «Paun cucu». Maset blau ei ina da quellas caussas maneclas, in da quels misteris cun mischlos. Mischlos forza da natira, forsia mess si digl autur sez. Mischlos, cudezzan il marveglius d'ir alla tscherca dallas clav. Dil lectur d'in text spetga igl autur bein ch'el seigi in tschercader dalla clav. Tiels texts da Vic basta mo ina clav strusch.

Savens han els si dubel e treidubel mischlos. Saver arver silmeins in da quels ei buca adina ina pintga interpresa. Cu ina clav va ella ruosna, eis ei aunc buca detg ch'ei seigi la dretga e che la siara fetschi clic. E lu han ins la smanatscha digl autur el dies: «Cun tia idea/quentas capir bia/e surcapeschas dapli/expert dalla bialaura» (Paun cucu 101).

Vic Hendry pretenda ch'it lectur aulzi l'egliada naven dallas «costas dil libroc» e fetschi persenn che «las pradas dil cor/secattan dalunsch/e semidan traso». Las «pradas dil cor» ein quellas che occupeschan Vic Hendry dapi ch'el scriva e publichescha: ch'ei seigi romans sco els onns 60 ni raquens e historias cuortas sco ils davos onns. Ellas cuntradas dil cor cattan ins las caussas maneclas, priu ch'ins seigi attents pil pign e zuppau. Quei ei probabel ina enconuschientscha ch'igl autur ha fatg el decuors da sia carriera litterara. E quei vegn ad esser ina dallas raschuns pertgei ch'el ha fatg il pass naven dalla causa gronda ch'ei il raquent ed il roman alla causa manecla ch'ei la poesia.

Il maset blau ei in utschiet gagl, svelt, zaclin che saltina tras la roma e la feglia cun siu zissi-bè-bè, adina allerta. Tier nus viva el oravontut els caglioms ed ellas islas. Il Maset blau perencunter ei ina creatira dallas cuntradas dil cor. El ei buc in «tschetschaper», in dils gronds dil venter mellen che la bucca populara vul far esser in magliapera. El viva els seniasters, els umbrivauns, «osum la greppa» e secuntenta cun las «coclas dil suitg». In tip mudest e sempel sco'ls «Maunsuters» ... ed «a mi aunc pli cars/che la tuargia forza/giufuns la miola», la tuargia suitg cun caffè cauld che la mumma ha surviu tontas gadas sco medischina per scatschar il dafreid e las cunauras: Ina regurdientscha all'affonza, al temps ch'il «paun cucu» era la «mana» pil«boller/cun combas utschi che manezza e siua/da cuorer suenter in cavrer cauras» (Paun cucu 25). Da quei temps sto ei esser stau ch'il cavrer pign ha serrau il maset blau en siu cor.

E segir ch'ils masets blaus dil cor portan lur capetschas da calamandrin – la color blaua dalla flur «emblida buca mei» – per ch'els dettien en egl e ch'ins emblidi buca els! E percass ch'ins fuss tschocs per las bellezias da lur plemadi, fan els attents siu sesez cun lur vusch. Scribent e maset blau – els contan omisdus lur canzun. Ed ins sefa si!
F. Giger

Vic Hendry scriva brevs

Ei dat da tuttas sorts brevs: Brevs aviartas e serradas, brevs d'amur e da dispeta, brevs da cumpra e da fatschenta, brevs da rugadur e da reclama e brevs da contract. Nos babuns han scret la «brev dalla Ligia». Da neginas da quellas sei cheu raschieni. Anzi, dalla brev amicabla da carstgaun a carstgaun. Mo paucs pli scrivon brevs. Scriver brevs sa buca mintgin. E scriver bialas brevs, gliez lu tuttavìa buc. Buca mintgin ei naschius artist. Ilsezs ein semnai darar. Scriver brevs, bialas brevs ei in art. Scriver bialas brevs ei in dun. Quel san ins buca cumprar. El vegn daus en tgina sco quel dil poet.

Gia ils Babilones ed ils Assirians, leu d'enturn ils 2000 avon Cristus, cultivavien, sco ei vegn pretendiu, igl art menziunau. La cultura roman-greca secapescha era. Ei era lu franc buca aschi maneivel da scriver sin tablas da lenn surtratgas cun tschera. Las pials vegnan pli tard, las pergameinas. E per el 14avel secul survegn il pupi il surmaun. — Ins sesmarveglier tonpli d'intervegnir, che la brev litterara formava gia dalla antica in agen gener da litteratura. Il renomau Cicero seigi staus d'impurtonza per la corrispondenza a scret e quei tochen viaden el temps Miez. Il sabi Magister Alcuin alla Cuort da Carli il Grond ei staus in campiun el scriver e dominonts per las scolas da scriver curialas medievalas. Denton, la culminaziun dalla biala brev litterara han ils Tudestgs dalla classica, sco Lessing, Herder, Schiller e Goethe contonschiu. Era la romantica ha carsinau la fuorma da brev en ovras litteraras. E suentervi han ins adina puspei scret brevs litteraras, perfin sur da fatgs didactics e religius. Ins patratgi per semeglia ad in, Peter Lippert SJ, il virtuos da lungatg e da spert, cun sias «Brevs ord l'Engiadina» (1929, 1949). Cheu en quellas retschas stat era nies Romontsch, il Vic Hendry. Il Vic, cun sias «Brevs passas». Il cudisch ei cumpariu 1984. Spir brevs! Sin tschiensiatonta paginas!

Tgi scriva aunc brevs oz? Il telefon ha mazzau la brev. Vic Hendry scriva brevs, bialas brevs. Jeu tschontschel buca ton dallas numerusas brevs che amitg Vic Hendry ha tarmess a mi. Da quellas ch'ins legia e tuorna a leger. Messas d'in mann, prend'ins ellas puspei neunavon! Scartira da character. Mintga plaid ha sia funcziun.

La brev ei in maletg dalla persuna, spieghel da sia educaziun, da siu character, bul d'ina personalitad. Quei ch'ins scriva ei vuliu, sentiù, viviu. Plaid scret ei pli ponderaus ch'il plidau furtiv. Il plaid ord bucca tuorna buca pli, il scret stat.

Quei vala era per las «**Brevs passas**». Mintgina dad ellas ei individuala. La melodia dil lungatg delectescha l'ureglia. Ins admira, nota e s'enrihescha. Da tgei? Dalla abuldonza da rars plaids e d'expressiuns primaras. Biala e buna viarva da suer romontsch. Plaids che massen en emblidanza, a piarder per adina. Vic Hendry spendra els. Leutier untgescha el plaids iasi, expresiuns banalôs e loghens cumins. Vic Hendry ha enrihiu nossa viarva romana. Quei ei siu grond meret. — Salid ed engraziament, bien amitg e cordiala gratulaziun per Tiu 70avel natalezi!

Sur Felici Maissen

La dunna ella litteratura da Ludovic Hendry

Sfegliar en la multifara litteratura da Vic Hendry per dar in maletg sur dalla dunna en siu scriver lai sgular il temps sco la paglia ord il dratg. Ludovic Hendry ei staus productiv. El ha scret historias cuortas e lu pli liungas sco aunc entgins romans. Ei tonscha mo per ina mudesta schelta ordlunder, aschia sco d'encurir in matget flurs en tuttas colors.

Ton sto il lectur saver: sch'igl um tuatschin fa la midada naven da Tujetsch giuado tochen Schaffusa, lu ei quei stau in grond sbargat. Buca ch'el havessi forsà giu breigia al pei dil Munot – el cun sia sveltezia spirtala e corporala. Aschia porta sia litteratura il bul da duas culturas, quella dil Rein en scalfins d'affon e quella dil gigant alla sbuccada dil Rein a Schaffusa.

La dunna en sia litteratura sa esser quella dil vitget en Surselva ni era quella dil marcau pittoresc da Schaffusa.

La mumma

Sia mumma ha Vic priu cun el a Schaffusa. Buca per propi, mobein en siu cor ed intelletg. «Jeu maridel

mia mumma», ha el schau palesar in buobet. Ad in auter mattatsch, che veva breigia cun igl esser sincers, ha el regalau en ina da sias historias ina mumma rienta, rigurusa mo gesta. Ord il Serafin ha ei segir dau cul temps in um da vaglia, suverans e respectaus.

La mumma da Ludovic Hendry ei presenta sco in fil d'urgiu en la teila da glin, adina puspei luvrusa, spargnusa, prusa e religiusa. Ella cun ses egls blaus amabels, sco, in piez ord il viv dil tschiel d'atun. Cu el mirava els egls buntadeivels dalla mumma, mava ei tgunsch da crer vid il parvis.

Dunna Lipana ch'era en speranza e grev malsauna ha il sribent schau unfrir sesezza per amur da siu affon, al qual la mumma ha vuliu regalar la veta avon l'operaziun che mava per veta e mort. Alla finala ei la mumma giuvna morta. Avon che murir ha ella parturiu ina stupenta poppa.

Las schurnalieras

El cudisch intitulaus «En schurnada» dedichescha Vic Hendry sut il tetel «Ellas sedostan» in diember maletgs dalla dunna che lavura ordeifer. Hendry ei in oreifer observader. Era alla lavur «mediocra» ha il sribent mirau en da finiastra. El ei attents e vesa piculezas. Ei setracta da raquens cuorts e tuttina – ins enconuscha ed entaupa enconuschentas, vesa ellas en detagl e mira schizun cun auters egls sin ellas tier la proxima sentupada. Cun cuortas mo intensivias construcziun ei Hendry capavels da caracterisar sias persunas.

In post da nui ha la Catinca che s'engascha cun schubergiar las tualettas dalla staziun. In surrir da quei schenau va sur sia fatscha suentada, cu las femnas untgeschan ella cul zeiver, murtetsch e barschun. Ella tualetta dils umens sto la Catinca magari far aunc autras experiencias. Mo ella schubregia vinavon, forsa ch'ina ni l'otra da sia schlatteina vegn a salidar cul temps pli curteseivel tier la sentupada duront sia lavur.

La mattatscha moderna enconuscha Vic Hendry entras sia clamada. El, sco scolast secundar, ha da far cun glied «bunamein carschida». La schlingia dalla scolara entuorn culiez ei in zugl che zuppenta vi il cuttergnem dil culier. Ils tschins entscheivan a serrar entuorn ils ventrels e van filau siper las queissas e nodan tgietschen l'ossa dils caluns. La mattetta fussi atgnamein nuota schi mal, sch'ei stess en uorden cun ils geniturs. La scolara ei dada atras la palera ed ha negin sustegn. Quei tema fuss forsa staus clamaus per ina raquintaziun pli liunga.

Alla vendidra che veva per moda da rir ora la glied, ha il sribent dedicau mo quater lingias. Persuenter ha la vendidra curteseivla anflau buns plaids cun dar curascha agl um vegl digl asil. Cu il vegl returnava dalla stizun, buca mo il tschiel, perfin ils paricarrs parevan da far bucca da rir.

Ella lavura cun la guila

«Cu la schnadrina va bufatg cun la palmamaun surenvi, daventa la teila lonzia e cretta.»

Insumma eis ei da far curvien, con bein che Vic Hendry enconuscha il mistregn da cusunza – e quei en mintga detagl. Naven dil dessignar il schema, fil en guila, empustir, cuser e finir da fin descriva il sribent sco sch'el vess empriu sez da cuser. El entra denton era els problems dalla cusunza ed enconuscha siu patertgar e siu intern ed «il fier da resti sill'aissa tarlischa cun l'entira fatscha.»

La parsura ei da tut outra tempru, ina dunna emancipada che tegn petg a ses collegas. La Mariuschla ei vegnida si da tgau e va davontier si e giu. Ses plaids han in suer commercial. «El decuors dil temps sun jeu stada en retscha culs umens che han buca schau per la breigia dad envidar ora mei.» L'uniun ha clamau ella pil num ed ussa eis ella suprastonta e parsura dil menaschi.

Denter ils cudischs da Ludovic Hendry sesanfla in pign numnaus «Riccarda». En quei cudischet anfla il lectur l'amur. Gia la fotografia dalla carina fatscha d'ina matta sin la cuviarta carmala da sfegliar lien. Quei cudischet haiel jeu regalau a sias uras a nossa feglia sil 20. natalezi. Entras quei cudischet ha ella pegliau fiug per la litteratura romonscha.

«Ludovic Hendry ei ina scoperta» ha ella pretendiu silsuenter.

«Has Ti mumma forsa aunc plirs cudischs da quei sribent?»

«Pli probabel tuts» ei stada mia risposta.

Naven da lu ha Vic Hendry ina lectura dapli denter ses fideivels lecturs. A nus plai siu lungatg cun tratgs tuatschins e gusta sco la petta tuatschina, ina petta da lavon cun uettas.

Jeu saiel tgi che nossa feglia manegia cu la damonda croda: «Tgei dat ei da niev da miu sribent romontsch?»

Annamengia Bertogg